

JOSEF WEISS (1795-1847)

kovář, zvěrolékař a hydropat

Josef Weiss je jednou z řady pozoruhodných osobností Jesenicka, dalším z jesenických měšťanů žijících ve stínu nepoměrně známějšího krajana a současníka Vincenze Priessnitze. Jeho život byl doposud opředen řadou záhad či tradovaných omylů, způsobených možná také tím, že i v německé regionální historiografii byl upozaděn ve prospěch zakladatele vodoléčby a lázní v Gräfenberku. Taktéž poválečná, tj. česká historická literatura se osobnosti Josefa Weisse (psán původně Joseph Weiß) věnovala do osmdesátých let 20. století pouze zcela okrajově. O nápravu se pokusili dva lékaři, věnující se balneologii, vodoléčbě a její historii v osobě Vincenze Priessnitze a jeho následovníků: prof. MUDr. Et PhDr. Josef Sajner, CSc. (1909-1992) a MUDr. Vladimír Křížek, DrSc. (1924-2003), kteří společně i jednotlivě načetli ve svých studiích nejen jeho životopis, ale především odborně zhodnotili jeho přínos pro rozvoj moderní vodoléčby.¹ Z nich pak čerpali informace čeští regionální historici.

První ze záhad, kterou se autorce podařilo rozluštit již v době přípravy brožury *Hydropat Josef Weiss a jeho synové* (2004) bylo datum a místo jeho narození. Podle německé historiografické literatury se narodil v roce 1795 v rodině kováře v Širokém Brodě u Mikulovic. Když se ale J. Sajner a V. Křížek zabývali matrikami narozených pro Široký Brod a celé mikulovické farnosti, zápis o jeho narození nenašli, i když v záběru měli též podstatně širší časové období.² Novým prověřením křestní matriky však bylo zjištěno, že Josef Weiss se v Širokém Brodě skutečně narodil, a to 5. července 1795. Jeho otec, podkovář (*Hufschmied*) na č. p. 51 byl ale v matrice zapsán jako Josef Weißer a v indexu byl chybně uveden odkaz na rok 1794, což jsou patrně důvody, proč unikl pozornosti obou dřívějších badatelů. Přitom jde prokazatelně o hledanou osobu, neboť při narození dcery Anny v roce 1798 je zapsán již jako Weiss.³ Matkou Josefa Weisse byla Hedwig, rozená Liemertinová.

Josef měl převzít otcovu živnost, ale kovářství nebylo jeho snem. Dosáhl nakonec otcova souhlasu alespoň ke studiu zvěrolékařství, i když tíhl spíše k léčení lidí. Studoval na veterinárním institutu ve Vídni, kde mu byl učitelem mj. též dr. Johann Emanuel Veith (1787 až 1876), průkopník moderního veterinářství a autor řady stěžejních děl tohoto oboru. Po absolutoriu uskutečnil J. Weiss studijní cestu po rakouské monarchii, ale v roce 1821 jej nacházíme zpět v rodném kraji. Toho roku, konkrétně 17. května zakoupil od jesenického měšťana a kožešníka Franze Aberla dům č. p. 22 na náměstí (nyní část hotelu Slovan).⁴ Dne 6. června roku 1821 byl zapsán mezi přijaté měšťany jako kovář (*Schmiedemeister*), nikoliv

¹ SAJNER, Josef - KŘÍŽEK, Vladimír - ŠINDLÁŘ, Jiří: Zvěrolékař Josef Weiss (1795-1847), spoluzakladatel moderní vodoléčby. In: Severní Morava, sv. 53, Šumperk 1987, s. 24-29.

SAJNER, Josef: Odkaz Vincenze Priessnitze z pohledu dějin lékařství. In: Severní Morava, sv. 48, Šumperk 1984, s. 63-65.

² SAJNER, Josef - KŘÍŽEK, Vladimír - ŠINDLÁŘ, Jiří: Zvěrolékař Josef Weiss (1795-1847), spoluzakladatel moderní vodoléčby. In: Severní Morava, sv. 53, Šumperk 1987, s. 24.

³ ZAO, Sbírká matrik, inv. č. 3214, sig. Je VI 3, sv. III Matrika narozených pro Mikulovice a Široký Brod 1780 až 1795, pag. 270, sken č. 158.

⁴ SOKA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, inv. č. 485a/8, sign. C-9-8, kn. 555a/8. Pozemková kniha 1819-1831, pag. 133; Sajner a Křížek uvádějí jako rok zakoupení se ve Frývaldově rok 1820, opak. cit. s. 25.

tedy jako veterinář nebo dokonce jako lékař, jak uvádí německá literatura.⁵ V této souvislosti je tudíž přinejmenším zajímavý záznam z dobového zápisu o stavbě kostela v Širokém Brodě z roku 1825 nalezený při rekonstrukci střechy a bání věže v roce 2019. Dotvrzuje mj. též skutečnost, že jeho otec, Josef Weiss, podkovář, byl váženým občanem Širokého Brodu, zastával v daném období funkci přísedícího u obecní rady: *Protože pan dědičný rychtář byl ten den povolán na vrchnostenský úřad, položil základní kámen (kostela, pozn. autorky) dne 25. dubna 1825 přísedící Josef Weiß.*⁶ V témže zápisu najdeme zmínku i o jeho synovi: *Stavbyvedoucím byl pan dědičný rychtář Joseph Wießner, spolu s ním měl dozor též Joseph Weiß. Kříž zhotovil jeho syn Joseph Weiß, zvěrolékař z Frývaldova, který ale dříve zde byl kovářem, železo na něj stálo 28 zl. 30 kr., práci ale provedl zdarma.*⁷ Zde je tedy Josef Weiss nazýván zvěrolékařem.

Dne 7. srpna 1821 uzavřel J. Weiss v Jeseníku sňatek s Josefou Aberlovou⁸, narozenou 28. ledna 1796, dcerou původního majitele domu č. 22 Franze Aberla a jeho ženy Theresie rozené Hauckové.⁹ Z jejich sňatku vzešly 3 děti: dcera Amálie a dvojčata Wilhelm a Eduard, která však brzy zemřela. Weissova první manželka zemřela 13. června 1826 v pouhých třiceti letech na nervovou horečku¹⁰ a on se již následujícího roku, 11. června 1827 oženil znovu; tentokrát ve Zlatých Horách (*Zuckmantel, Cukmantl*) s Josefou Klarou Vielhauerovou.¹¹ Nevěsta narozená 3. května 1803 pocházela z rodiny tkalcovského mistra a faktora Ignatze Vielhauera a Josefy rozené Hanelové.¹² S ní měl pět dětí, z nichž ale zůstala naživu pouze dvojčata; pozdější dr. Adolf Gustav Weiss (25. 8. 1837-17. 3. 1884), profesor botaniky na univerzitě v Praze a dr. Edmund Weiss (26. 8. 1837-21. 6. 1917), profesor astronomie a ředitel hvězdárny ve Vídni, kteří si vydobyli ve světě slávu jako uznávaní vědci. Dne 16. září 1926 jim byla odhalena na rodném domě pamětní deska, jež po 2. světové válce beze stopy zmizela.

Vraťme se ale k osobnosti Josefa Weisse. Nikdy se nevzdal svých snů o medicíně. A tak od svého příchodu do Jeseníku pozorně sledoval rozmach léčitelských aktivit na Gräfenberku. Priessnitzova vodoléčba ho zaujala natolik, že se jí začal věnovat také. Veškerá literatura i Weiss sám uvádí, že navázal s Priessnitzem přátelské i pracovní styky, dohodli se dokonce na tom, že Josef Weiss založí ve městě vlastní vodoléčebný ústav Priessnitzova typu, který bude přijímat pacienty, které Priessnitz již nemohl v Gräfenberku umístit. Zde narážíme na další doposud nedořešenou záhadu: kdy a kde byl tento ústav založen. Jako rok založení

⁵ SOkA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, inv. č. 329, kn. 417. Kniha přijatých měšťanů Frývaldova 1801-1847.

⁶ SOkA Jeseník, fond Farní úřad Široký Brod, dodatky, Zápis z bání kostela z r. 1825, nein., překlad K. Voráčková.

⁷ Opak. cit.

⁸ ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 3154, sig. Je III 16, Oddací matrika pro Jeseník, 1792-1847, pag. 40, sken č. 22.

⁹ ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 3143, sig. Je III 5, Matrika narozených pro Jeseník, 1792-1831, pag. 22, sken č. 12.

¹⁰ ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 3158, sig. Je III 20, Matrika zemřelých pro Jeseník, 1790-1841, pag. 71, sken č. 39.

¹¹ ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 3635, sig. Z IX 15, Oddací matrika pro Zlaté Hory, 1780-1833, pag. 252, sken č. 231; není bez zajímavosti, že ženich je v zápise titulován jako veterinární doktor. Rovněž bylo na základě tohoto zápisu opraveno doposud tradované chybné příjmení nevěsty Vielhauserová na správné Vielhauerová.

¹² ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 3624, sig. Z IX 4, Matrika narozených pro zlaté Hory, 1784-1803, pag. 303, sken č. 259.

jsou v dostupné literatuře uváděna léta 1832 až 1836. Sám Weiss v úvodu své knihy z roku 1844 píše: *V roce 1833-1834, kdy se praxe vodoléčby stala obecně známou, jsem vytvořil pracoviště ve Frývaldově, abych rozšířil vlastní sféru pozorování působení studené vody na nemoci a vyvodil vlastní závěry o celém systému léčby. Moje zařízení bylo nejnavštěvovanější v Německu hned po Priessnitzově Gräfenberku, a díky těsné blízkosti obou ústavů jsem měl možnost pozorovat také Priessnitzovy pacienty. Chce se mi tudíž věřit, že moje zkušenosti a výpovědi mohou sloužit jako omluva za vstup do Priessnitzovy práce.*¹³ Nejčastěji se objevuje rok 1835, který jako pravděpodobný uvádějí i J. Sajner s V. Křížkem. Jürgen Helfricht má v své disertační práci dokonce přesné datum otevření zařízení, 1. červen 1836.¹⁴ Weissův ústav fungoval nejprve bez povolení, úředně byl přihlášen až 2. června 1837, jak vyplývá ze zprávy Krajského úřadu v Opavě ze dne 16. listopadu 1837 adresované Zemskému guberniu v Brně. Gubernium si zprávu o podstatě a chodu zařízení vyžádalo 10. listopadu téhož roku na základě zvěstí, které o něm na úřad došly. Rok 1837 je tedy možno považovat za oficiální datum vzniku. Gubernium požádalo též o zasílání pravidelných čtrnáctidenních hlášení o počtu pacientů. Zpráva opavského úřadu dále uvádí, že ústav podléhá doзору krajského lékaře a je třeba jej chápat jako nápodobu Priessnitzova vodoléčebného zařízení. Podle zprávy nacházejí u J. Weisse místo nejen pacienti, pro které není na Gräfenberku ubytování, ale též ti, kteří hledají více pohodlí.¹⁵

Ani v přesné lokaci neměli dosavadní badatelé jasno. Jedni ústav situovali na levý břeh řeky Bělé, jako právě Sajner s Křížkem, jiní sice na břeh pravý, ale bez udání přesnějšího místa. Shodovali se však v tom, že zařízení leželo na pozemcích rodiny Regenhartů. Naštěstí se nám dostala do rukou kopie mapy okolí Gräfenberku, vydané v roce 1840 či 1841.¹⁶ Na ní najdeme nejen vyobrazení Weissova ústavu, ale i jeho poměrně přesnou lokaci. Lze tedy s jistotou konstatovat, že ležel na pravém břehu Bělé u cesty na Českou Ves před soutokem Bělé a Staříče a v blízkosti vyústění dnes již neexistujícího továrního náhonu firmy Regenhart&Raymann. Nacházel se tedy přibližně v místě dnešního domu č. p. 192 na Bezručově ulici. Na mapě je spolu s jinými vyobrazeními i kresba Weissova ústavu. Další zpodobnění hlavní budovy máme dokonce datováno, kresba vznikla 11. září 1839 a jejím autorem je Samuel Birmann (1793–1847) pokládáný švýcarskými historiky umění za jednoho z nejvýznamnějších národních malířů a grafiků období romantismu. Narodil se 11. srpna 1793 ve švýcarské Basileji. Jeho otec, Peter Birmann (1758-1844) byl také malířem a grafikem. Oba byli navíc významnými sběrateli a mecenáši. Svoji bohatou uměleckou sbírku odkázali Muzeu umění v Basileji. Jako výtvarný umělec proslul Samuel Birmann především precizně provedenými krajinářskými tématy, ať již obrazy či kresbami švýcarských Alp, Sicílie, Albánie či Říma. Tak např. jeho obrazy alpských ledovců slouží dodnes vědcům

¹³ WEISS, Joseph: Vodoléčba Vincenze Priessnitzve aneb Historická příručka vodoléčby pro profesionální i domácí použití. V překladu J. Zahajského, Říčany, 2018, s. 21–22.

¹⁴ HELFRICHT, Jürgen: Průkopník hnutí za přírodní léčbu Vincenz Priessnitz (1799-1851) a přijímání jeho vodoléčby v německy hovořících oblastech do r. 1918. Disertace. Drážďany-Olomouc 2004., s. 149. Jako zdroj datace uvádí Allgemeine Wasser-Zeitung,, 1838.

¹⁵ SAJNER, Josef - KRÍŽEK, Vladimír - ŠINDLÁŘ, Jiří: opak. Cit., s. 25.

¹⁶ Karte der Umgegend von Gräfenberg. (Další údaje nečitelné). Originál v soukromé sbírce.

k porovnávání ústupu zalednění! Vystavoval v Bernu, Curychu nebo v proslulém pařížském Salonu.¹⁷

Skici krajiny z okolí Jeseníku vznikly za pobytu Samuela Birmanna ve vodoléčebném zařízení J. Weisse v roce 1839. V třicátých letech 19. století totiž u malíře propukla manio-depresivní choroba, kterou se pokoušel léčit mj. také v našem městě. Díky švýcarskému malíři se tak po více než sto osmdesáti letech dovídáme mnoho zajímavého o počátcích lázeňství, o našem městě a jeho okolí. Kresby jsou uloženy v Uměleckém muzeu v Basileji (*Kunstmuseum Basel*).¹⁸ Jde o skicář se čtrnácti náčrty tužkou, pět z nich je částečně kolorováno. Nalezneme mezi nimi žánrové motivy z České Vsi, Pasíčky (osada Bukovic), z Dětrichova a samotného Jeseníku včetně lázní na Gräfenberku. Vzhledem k precizní kresbě autora jsou velice cenným pramenem historického bádání. Z toho důvodu je unikátní též vyobrazení Weissova vodoléčebného zařízení. Další dvě kolorované kresby navíc pomohly zjistit nové skutečnosti s ním spojené. Jde o kresbu tzv. „*Granatenfels*“, tj. Granátové skály, v jejímž popisu je uvedeno „*ob Held's Douche*“, což umožnilo stanovit do roku 2004 neurčenou lokalizaci této sprchy náležející k zařízením ústavu.

Podle soudobých popisů a vyobrazení se ústav sestával ze dvou větších budov. První z nich, zděná dvoupodlažní budova na půdorysu písmene L sloužila k ubytování hostů, v druhé, též dvoupodlažní, ale dřevěné, se nacházela jídelna a společenské místnosti; právě tuto budovu zachytil na své kresbě S. Birmann. V jejich bezprostřední blízkosti stály tři malé domky, dle vyobrazení na již citované mapě také ze dřeva, s celkem devíti vanami, které se podle potřeby daly napouštět jak říční, tak také pramenitou či studniční vodou. Byly zde k dispozici též sprchy a tzv. dešťové koupele.¹⁹ V jedlovém lesíku necelých 500 metrů směrem na Zlatý chlum byla ona již zmíněná lesní sprcha zvaná *Bohatýrská* nebo *Hrdinská* (*Held's Dusche*). Dostala jméno snad proto, že proud ledové vody z výšky asi pěti metrů vydržel opravdu jen statečný jedinec. Jmenovat se ale mohla podle některého z významných pacientů jménem Held, což ale nezjistíme, protože jména konkrétních pacientů známe až od roku 1840. Vedle ní vyvěral velmi silný pramen pitné vody, taktéž využívaný k léčení. V literatuře se uvádí ještě dámská sprcha, lze se domnívat, že tato sprcha byla umístěna blíže léčebného zařízení: v místě vyústění pravobřežního přítoku do řeky Bělé u dnešního Tindalova pramene, tzv. *Lichtfeldova sprcha* (*Lichtfeld's Dusche*). Máme k dispozici i její vyobrazení od grafika Goebela, pochází z období kolem r. 1847. Používali ji též Priessnitzovi pacienti ubytovaní ve městě.

Weissův ústav byl na počátku, jak již bylo zmíněno, chápán jako napodobenina Gräfenberku. Provoz byl celoroční, více hostů zde ale pobývalo v letních měsících, stejně jako u V. Priessnitze. Tato skutečnost byla patrně důsledkem zdejšího podhorského chladného počasí v kombinaci s drsnými vodoléčebnými procedurami. V této souvislosti je velice

¹⁷ Peter und Samuel Birmann. Künstler, Sammler, Händler, Stifter. Katalog zur Ausstellung 27. 9. 1997–11. 1. 1998 im Kunstmuseum Basel. Basel, 1997, 134 s.

¹⁸ Kunstmuseum Basel, Kupferstichkabinet, sign. Bi 349, Skicář Samuela Birmanna z let 1839, 1841, celkem 14 skic. Za tento objev děkuje autorka dr. Peteru Knollovi.

¹⁹ Der Wasser-Heilmethode zu Gräfenberg, Freiwaldau und ihren Begründern Weiss und Priessnitz zu Ehren. (Autor patrně Wilhelm Reymann, pruský důstojník a Weissův pacient. S. I., 1837. Z této brožury pochází popis ústavu, domácí řád, obsahuje ceny ubytování, procedur a služeb, popisy jednotlivých procedur.

zajímavá též informace o koupelích prováděných přímo v řece Bělé. Měly údajně daleko větší ozdravnou účinnost než koupele ve vaně. Počáteční dobré vztahy provozovatelů obou zařízení postupem času značně ochladly. Prvním důvodem byla s největší pravděpodobností obava V. Priessnitz z konkurenčního podniku, i když se počtem přijímaných klientů nemohl s jeho ústavem ani zdaleka rovnat. Druhým důvodem byla ale skutečnost, že J. Weiss se postupem času stále více odkláněl od původní Priessnitzovy metody a využíval vzhledem ke svému vzdělání i vědecké poznatky dobové medicíny, které V. Priessnitz zcela odmítal brát v potaz. Tehdejší i novodobí odborníci-lékaři se shodují v tom, že J. Weiss přistupoval k vodoléčbě mnohem uvážlivěji, přísně individuálně a fyziologicky. Netrval na vyvolávání kožních reakcí – tzv. krizí a podroboval své pacienty procedurám po pečlivé prohlídce a odborném stanovení diagnózy. Měl proto podle některých z těchto zdrojů lepší léčebné výsledky než jeho známější konkurent na Gräfenberku. Zde je ale nutno konstatovat, že si tento individuálnější přístup k pacientům mohl vzhledem k jejich počtu dovolit.

O pacientech ústavu v počátečním období toho víme jen málo. Až do roku 1840, kdy začaly vycházet tištěné seznamy (*tzv. Curliste*) s údaji i pro sledované léčebné zařízení, známe jejich počty jen z literatury, hlášení a situačních zpráv Policejní inspekce lázní Gräfenberk v Jeseníku zřízené 18. června 1838, do jejíž kompetence kromě Priessnitzových lázní spadaly i ústavy Schrothův v Dolní Lipové, Weissův v Jeseníku a později také ústav jeho jmenovce ve Zlatých Horách.²⁰ V letech 1836 a 1837 mělo být k Weissovi přijato přes 200 pacientů.²¹ Roku 1838 se u něj mělo léčit 179 osob a v roce 1839 hlásil lázeňský inspektor policejnímu ředitelství v Brně 204 pacientů. V roce 1840 je v tištěných seznamech uvedeno 141 osob, následujícího roku pak 105 pacientů. V roce 1842, tj. v posledním roce trvání ústavu, se v něm do odjezdu Josefa Weisse do Anglie léčilo pouze 22 osob.²² Je nutno doplnit, že ubytovat a stravovat bylo nutno i služebnictvo; údaje jsou známy z roku 1839, kdy jich bylo 49, a z roku 1841, kdy šlo o 23 služebných osob.

Již bylo zmíněno, že do Weissova ústavu přicházeli mj. i Priessnitzovi pacienti, kteří na Gräfenberku nenašli ubytování nebo byli z léčby vyloučeni z jiných příčin. Takovým důvodem mohlo být např. porušení přísného léčebného řádu tamního ústavu. Přibližme si jeden takový doložený případ z roku 1839 - souboj a jeho důsledky pro zúčastněné osoby. Mnozí Priessnitzovi hosté, především z řad šlechty – nemůžeme je nazvat pacienty v pravém slova smyslu – již v tomto období odmítali snášet tvrdé podmínky života na Gräfenberku. Hledali proto pohodlnější ubytování v samotném městečku Jeseníku, kde měli veškerou péči, a navíc ne tak organizovaný denní program a intenzivní dohled. Sám Priessnitz dojížděl do Jeseníku každý den a mezi desátou a jedenáctou hodinou „ordinoval“ v hostinci „U Koruny“. Měl ve městě svoje lázeňské vyškolené v podávání koupelí a zábalů, ale i ti byli shovívavější než jejich gräfenberští kolegové. Očitý svědek popsal život ve městě v roce 1839 takto: [...] *ted' tady například patří k bontonu nebydlet na Gräfenberku, ale ve Frývaldově. Člověk se nachází blíž „smetance“ v pohodlných a většinou nově postavených domech města.*

²⁰ Zemský archiv v Opavě, fond Policejní inspekce lázní Gräfenberg v Jeseníku 1838-1856, inv. č. 51 Situační zprávy policejního komisaře 1838-1849, kart. 5; inv. č. 56 Seznamy lázeňských hostů 1838-1849, kart. 5.

²¹ Opak cit. – viz pozn. 19. J. Helfricht udává pro období červen 1836 až listopad 1837 248 pacientů, v roce 1838 pak 179 osob. Pramenem mu byl Allgemeine Wasser-Zeitung, 1838.

²² SOkA Jeseník, fond Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, neiniv., Curliste 1840, 1841, 1842.

Charakteristický znak dřívějšího nenuceného a nestrojeného stylu, chovat se přirozeně, většinou vymizel a uvolnil místo stylu, kterým se liší lázeňský svět frývaldovský od gräfenberského. V tomto okamžiku je konec cíle zimní sezóny. Při začátku sezóny letní je kromě brzy obyvatelného nového domu Priessnitz (tzv. Hrad) sotva ještě někde prázdná místnůstka. Je vidět na každém kroku nově vznikající budovy, protože se očekává vedle již přítomných osmi nebo devíti set hostů velký počet dalších. Před osmi dny se konalo v městském střeleckém domě kasino, kterému byli přítomni vévodkyně von Anhalt-Köthen, kníže von Pless, kněžna a kníže Lichtenstein, kníže a kněžna Dolgorukij, kníže Auersperg, z frývaldovských hostů přihlíželi: princ Friedrich von Nassau, kníže a kněžna Sapieha, kněžny Lubomierska a Hohenlohe. [...] Za několik dní nás opustí divadelní společnost, která je zde činná jeden rok. Nyní ji lze snadno postrádat, protože mohou být jasné večery naplňovány účelněji a příjemněji. [...] Na závěr této krátké zprávy je třeba poznamenat, že ústav Dr. Weisse ve Frývaldově dělá dobré pokroky a jeho pacienti tvoří třetí zvláštní část celé velké lázeňské společnosti.²³ Samotný Jeseník získával mezi lázeňskou smetánkou té doby dobrý zvuk mj. právě díky větší volnosti a společenskému vyžití: plesům, divadlu, koncertům a společenským dýchánkům. Na jednom takovém sekání 19. března 1839 upozornil pruský poručík von Stranz knížete Alexandra von Auersperga na osobu mecklenburkského statkáře Hermanna von Vohse, nebo spíše na jeho pokrývku hlavy. Von Vohs si totiž přivezl rakouskou důstojnickou čepici se zlatou rozetou a žlutočernými šňůrami. Rozetu odstranil a v čapce se zúčastnil večírku. V srdci knížete Auersperga se vzedmula vlna vlastenectví. Jak si může dovolit statkář, ještě k tomu Prus, vzít si na hlavu důstojnickou čapku se šňůrami v rakouských barvách! Vyzval nactiutrhače, aby ji odložil. Poté mu ji strhl z hlavy, utrl z ní šňůry a slovně statkáře napadl. Hermann von Vohs okamžitě vyzval knížete na souboj. Datum bylo dohodnuto na 21. března ráno, místem souboje byl byt knížete a jako zbraň byly zvoleny šavle. Sekundantem vyzývatele byl jeho přítel, pruský statkář baron Julius Francois, sekundantem vyzvaného pak mladý hrabě Arthur Mensdorff-Pouilly, taktéž c. k. nadporučík, přítel a spolubydlící Auerspergův.

Souboj byl krátký a zvítězil v něm kupodivu pruský statkář. Hned první ranou soupeře vážně zranil na levé paži a levé části hrudi. Zpráva policejního komisaře von Adelburga z 22. března 1839 o zranění informuje takto: *Rána na hrudi je přes 3 couly dlouhá a 1 coul hluboká, větší a menší hrudní sval je rozřatý, rána na paži je přes 2 couly dlouhá a sval taktéž rozseknutý. Podle měřítek medicínsko-policejních zásad patří zranění mezi nebezpečná – jen málo chybělo k tomu, aby zranění bylo zařazeno mezi zranění smrtelná.*²⁴ Okamžitě bylo posláno pro doktora medicíny Eisela von Eiselsberg, který pobýval v lázních a patřil k okruhu přátel zraněného. Ten rány odborně ošetřil, zašil a obvázal. Právě v tom okamžiku vstoupil do děje sám V. Priessnitz, který, jak známo, každodenně konal občůzku pacientů a tvrdě potíral jakékoliv vybočení z lázeňského řádu. Jeho reakce je nasnadě. Okamžitě se stáhnul, pouze dal přítomným na srozuměnou, že souboje ve svém ústavu nehodlá trpět. Brzy následovala písemná výzva von Vohsovi a baronu Francoisovi, kteří bydleli v Priessnitzově lázeňském

²³ SVK Olomouc, „Dopis z Frývaldova“, autor neznámý. 10.6.1839. In: Silesia, 25. 11. 1883, příloha č. 141.

²⁴ ZA v Opavě, fond Lázeňská policejní inspekce Jeseník, inv. č. 65, kart. 6. Zprávy policejního komisaře z let 1839–1847.

domě, aby se ihned vystěhovali, že je nadále nepokládá za své pacienty. Von Auersperg a Mensdorff byli ze seznamu pacientů také vyškrtnuti, nepřišli ale o ubytování vzhledem k tomu, že bydleli mimo Priessnitzovy domy. Všichni čtyři pokračovali v léčbě právě v ústavu Josefa Weisse.²⁵ Trestu se nevyhnul ani lékař von Eiselsberg; původně byl také vyškrtnut ze seznamu lázeňských hostů, druhého dne ale V. Priessnitz svůj postoj přehodnotil vzhledem k okolnosti, že lékař byl přítomen na požádání, tedy ne z vlastního podnětu. Byl pouze vyzván, aby: [...] *se nadále zdržoval přijímání lázeňských hostů* [...] ²⁶. Tento posledně citovaný výrok navíc potvrzuje všeobecně známý negativní vztah V. Priessnitze k oficiální medicíně a k lékařům zvláště. Celá příhoda dokresluje, jak zcela jiné poměry vládly v námi sledovaném léčebném zařízení, a dokládá mj. též, pro jaký typ klientů V. Priessnitze se v některých případech stávalo útočištěm.

Dobové vzpomínky popisují mj. i zařízení ubytovacích místností Weissova ústavu. Bylo velice prosté, až primitivní: postel, skříň nebo truhla, židle a stůl, zrcadlo, noční nádoba, svícen a láhev na vodu. Ostatní si mohl host pořídít za stanovené příplatky. Tak mohl dostat navíc matraci nebo pohovku, ale také ručníky či peřiny. Ty si jinak měl pacient přivést vlastní, protože se potními kúrami značně ničily. Pokud měl pacient vyšší nároky na ubytování, bylo mu zajištěno podle přání v blízkosti ústavu, tj. ve městě. K léčbě patřila i dietní strava. Ráno a večer studené mléko a chléb s máslem, v poledne hovězí polévka, hovězí maso s přílohou a pečení, k tomu ovoce, salát nebo moučné jídlo. Takto vypadala tzv. lepší strava za zvláštní příplatek. Služebná osoba dostávala pouze hovězí maso se zeleninou a chleba s máslem za pouhý 1 zl. a 38 kr. týdně. Čas jídla byl pevně stanoven, pacienti, pokud jim to jejich stav dovoľoval, museli jíst ve společné jídelně. Co se týká pití vody, nešel J. Weiss do krajností, ale její pravidelná konzumace patřila k léčbě také. Nebude určitě bez zajímavosti, ocitujeme-li na tomto místě některé části domácího řádu, jehož autorem byl bezesporu sám J. Weiss. Je proto dobrým pramenem poznání jeho přístupu k pacientům i k vodoléčbě samé. Byl sepsán patrně roku 1837:

- 1. Příjem pacientů probíhá na základě platného pasu, na doporučení místního úřadu nebo chudinského fondu.*
- 2. Pacient je přijat pouze, pokud trpí chorobou, při níž mají vodoléčebné procedury dle zkušeností dobré léčebné výsledky.*
- 3. Každá osoba, která si přeje být přijata, musí přísně dodržovat toto nařízení a brát všechny předepsané kúry. Poruší-li někdo nařízení, bude z ústavu ihned propuštěn.*
- 4. Užívání studené vody sestává se z pití, obkladů, koupelí jednotlivých částí těla nebo celkové koupele, proudící koupele (v řece), kapénkové sprchy a konečně ze sprchy prudké – zvláště posledně jmenovanou nelze brát bez předpisu.*
- 5. Ceník pro lázeňské hosty je stanoven speciálně pro tento ústav. Dělí se na platbu za léčení – ta je odstupňována podle absolvovaných procedur a choroby, dále pak za pobyt služebných osob a na zvláštní příplatek za lepší stravu. Týdenní cena za lepší stravu činí 3 zl. 30 krejcarů. Děti do 12 let platí polovinu. Platí se týdně, a to v sobotu.*

²⁵ SOkA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, inv. č. 346. Index ke knihám lázeňských hostů 1838–1849; bohužel, vlastní seznamy se pro r. 1839 nedochovaly.

²⁶ ZA v Opavě, fond Lázeňská policejní inspekce Jeseník, inv. č. 65, kart. 6. Zprávy policejního komisaře z let 1839–1847.

6. Pacient nejí v sále sám, ale při společném jídle všech hostů. Snídaně a večeře se podávají od 7 do 8 hodin, oběd ve 12 hodin. Čas jídla je ohlašován zvoncem. Pouze pokud není pacient schopen jíst u stolu, může mu jeho osobní sluha donést jídlo na pokoj.

7. Lázeňští a lázeňské dostanou za služby od pacienta týdně 36 kr. paušálně.

8. Lázeňský zajišťující praní a opravy prádla obdrží týdně 6 krejcarů.

9. Ony výše jmenované osoby jsou nabádány k přísnému pořádku, především k čistotě nejen samotných koupelí, ale i pokojů. Každý z hostů nechť uváží možnost příplatku za případné další posluhy.

10. Každá stížnost na služebný personál nebo neplnění péče nechť je oznámena přímo mně, abych mohl sjednat nápravu.

11. Se zřetelem na bezpečnost oznamuje se společnosti, že jim i jejich služebnictvu je zakázáno kouření v pokojích, dále pak je třeba dbát opatrnosti při zacházení s ohněm a světlem. Také vylévání nečistot z nádob mimo vyznačené místo se zapovídá.

12. Důvodem vydání řádu je snaha, aby ve vztazích mezi hosty vládla všeobecná spokojenost a pospolitost.

Závěrečná doporučení:

Místo lepších a mnoha šatů, které zde nebudou často potřebovat, udělají hosté lépe, když si vezmou vícero starších plátěných ručníků a prostěradel; první jsou třeba na obklady, druhé na zábaly. Zvláště je radno vzít si vlastní peřiny, neboť jsou potřebné pro případnou potnou kúru. Pokud si je chce host zapůjčit, musí si je zamluvit při příjmu. Platí se týdně 1 zl. za spodní a svrchní peřinu, 2 polštáře a prostěradlo. Vzít si s sebou plášť nebo župan a pár pantoflí, které poskytnou dobrou službu po sprše.²⁷

Další body řádu stanovují platby za pokoje podle velikosti, za komory, stejně jako za stolní obsluhu. Celkem lze konstatovat, že z ústavního řádu je na jedné straně patrná inspirace Priessnitzovým Gräfenberkem, na straně druhé dokazuje i jistou benevolenci vůči pacientům, např. zákaz kouření platil jen na pokojích, pitnou kúru nenařizoval J. Weiss striktně a v takovém rozsahu jako jeho konkurent ap.

Vraťme se opět k osobnosti Josefa Weisse. Není účelem této studie zabývat se podrobným srovnáváním rozdílů vodoléčebných metod obou léčitelů. J. Weiss ale na rozdíl od V. Priessnitze svoje poznatky publikoval jednak v odborných časopisech, např. v časopisech Allgemeine Wasser-Zeitung či Der Wasserfreund, v roce 1837 pak též knižně.²⁸ Proto měla jeho činnost ohlas mj. i v širších lékařských kruzích.

Zvláštní pozornost vzbudil u anglických hydropatů i lékařských kruhů. Na Gräfenberku se vystřídalo od konce 30. let 19. století hned několik anglických lékařů studujících Priessnitzovy metody. Avšak hlavní zásluhu na propagaci vodoléčby v Anglii měl obyčejný laik, obchodník, kapitán R. T. Claridge, který vodoléčebnou metodu ve své vlasti intenzivně propagoval. V roce 1841, konkrétně od 6. července do 6. října se sám Claridge léčil na Gräfenberku s chronickými bolestmi hlavy a revmatismem. Přijel sem z Vídně se ženou Elisabeth a dcerou Emmou, bydleli v Jeseníku-vsi č. 17. Měl tedy nejen možnost pozorovat

²⁷ Der Wasser-Heilmethode zu Gräfenberg, Freiwaldau und ihren Begründern Weiss und Priessnitz zu Ehren. S. I., 1837. Domácí řád Weissova léčebného ústavu.

vodoléčbu v obou ústavech, ale vyzkoušet ji na vlastním těle. Hned následujícího roku vydal podrobnou zprávu o léčbě studenou vodou²⁹, která se ještě téhož roku díky velkému zájmu veřejnosti dočkala celkem tří vydání. Brzy poté se objevila i pojednání anglických odborných lékařů, kteří Gräfenberk navštívili; jejich posudky na vodoléčbu byly podstatně chladnější. R. T. Claridge neúnavně cestoval po Anglii, Skotsku a Irsku a přednáškami seznamoval veřejnost s novou léčebnou metodou a na Gräfenberk se ještě vrátil.

Dne 17. března 1842 byla v Londýně založena hydropatická společnost (*Hydropatic Society*), která ve svých stanovách měla jako hlavní cíl sledovat zprávy o vodoléčbě a V. Priessnitzovi, publikovat je a v případě prospěšnosti převzít tyto metody a podporovat jejich šíření v Anglii. Byť celá řada anglických lékařů zaujala vůči vodoléčbě velice kritický až odmítavý postoj, rozvoj nového způsobu léčení se již v zemi nedal zadržet. Velkou roli v boji s pochybovači sehrál právě kapitán Claridge. Prvním vodoléčebním zařízením v Anglii byl ústav dr. Thomase Johna Grahama v budově zrušeného kláštera s hospodářstvím v Stanstead Bury v Herfordshiru asi 30 km severně od Londýna. dr. Graham areál zakoupil v červnu 1842. Byl to právě on, kdo prostřednictvím R. T. Claridge pozval Josefa Weisse, aby tento jeho ústav Stanstead Bury vedl. Nabídl mu plat 4000 říšských tolarů, byt, stravu, údajně též tlumočnicka a služebnictvo. J. Weiss dal údajně této nabídce přednost před nabídkami z Nisy a Uher. Využil tak příležitosti vymanit se z neustálého tlaku a srovnávání s úspěšnějším V. Priessnitzem. Roli zde určitě sehrála i snaha prosadit se mimo region. A tak odjel 26. dubna 1842 s rodinou do Anglie, do Londýna dojeli na počátku května. V Londýně přednesl J. Weiss 1. července první z řady přednášek pro hydropatickou společnost, jejímž členem se stal. Vzbudila ohlas především tím, že jako praktik popsal Priessnitzovu i svoji metodu velice střízlivě, bez idealizace a dokonce přiznal i omezení jejího využití. Tím si získal dobré renomé u kriticky a střízlivě uvažujících anglických odborných kruhů i laické veřejnosti. Sám o situaci v Anglii napsal v dopise příteli do Slezska: *Vodoléčbě se dostává v Anglii patřičného uznání, ne sice tak entusiastického jako v Německu, ale rozumného a anglické národní povaze přiměřeného. V Anglii je mnoho vodoléčebních společností, což jest výhodné, ale na rozdíl od Německa se tu neočekávají od vody takové možnosti.*³⁰ O Weissově působení v Stanstead Bury víme z jeho vlastních zpráv, z ohlasů u současníků a článků v anglickém tisku, žádné archivní dokumenty se nedochovaly.³¹ První pacienti byli přijati již 20. července 1842, po odjezdu J. Weisse v listopadu 1843 zpět do Jeseníku převzal vedení ústavu dr. Edward Johnson.

Weissův jesenický ústav ukončil jeho odjezdem do Anglie svou krátkou existenci. V listopadu 1843 se sice Weissovi vrátili domů, ale již v dubnu následujícího roku opět odjeli do Anglie, tentokrát šlo o převzetí a řízení nově založeného vodoléčebního ústavu v Sudbrook Park v blízkosti Richmondu v hrabství Surrey. Majitelem panského domu i pozemků byla anglická koruna, ve sledované době byl majetek v nájmu, Josef Weiss měl ale v jeho vedení

²⁸ Weiss, J.: Die neusten Erfahrungen und Heilungen aus dem Gebiete Wasserheilkunde. Breslau, 1837.

²⁹ Claridge, R. T.: Hydropathy or the cold water-cure as practised by Vincent Priessnitz at Graefenberg. London, 1842.

³⁰ SAJNER, Josef - KŘÍŽEK, Vladimír - ŠINDLÁŘ, Jiří: opak. cit., s. 27.

³¹ Činnosti J. Weisse v Anglii a ohlasu vodoléčby byl věnován podrobný článek dr. Petera Knolla: Hydropat Josef Weiss v Anglii. In: Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 10, Jeseník, 2009, s. 5-17.

naprostou svobodu. Také v tomto případě sehrály nemalou roli osobní přátelské styky J. Weisse s R. T. Claridgem. Ten přeložil z němčiny do angličtiny i Weissovu učebnici o vodoléčbě, vydanou v roce 1844, a byl jeho neúnavným příznivcem i po jeho návratu do vlasti. K rozhodnutí ukončit své anglické angažmá dovedly J. Weisse zdravotní problémy v důsledku poranění nohy při jízdě kočárem. Jeho místo zaujal James Ellis, jenž se s vodoléčbou seznámil také při pobytu na Gräfenberku. Ústav byl zrušen v roce 1879, po krátkém období, kdy zde byl hotel, se překrásná „italská vila“ architekta Jamese Gibbse stala sídlem golfového klubu.

Za dobu poměrně krátkého působení získal Josef Weiss jak v samotné Anglii, tak v dalších anglicky mluvících zemích dobré renomé. Jeho učebnice vyšla anglicky ve čtyřech vydáních. V zemi vznikala další vodoléčebná zařízení, mj. též v roce 1842 otevřený ústav Jamese Wilsona v Malvern v hrabství Worcestershire nazývaný anglickým Gräfenberkem nebo též Gräfenberským domem (*Gräfenberg House*). V tomto místě zřídil příštího roku dr. James Manby Gully další dva vodoléčebné domy: pro muže tzv. *Tudor House* a pro ženy tzv. *Holyrood House*. V letech 1842-1850 existovalo ve Velké Británii nejméně 15 vodoléčebných ústavů.³²

Po návratu do Jeseníku J. Weiss již svůj ústav neobnovil, ale žil zde velice vážen, byl mj. i členem městské rady. Podle některých dřívějších badatelů měl založit vodoléčebný ústav ve Zlatých Horách. Domnívali se, že je oním Josefem Weissem, provozovatelem tamního léčebného ústavu uvedeného v hlášení lázeňského inspektora v roce 1847. Další z nejasností kolem osobnosti jesenického hydropata, která již je ale rovněž objasněna. V tomto případě šlo o pouhou shodu jmen a příjmení. Ve Zlatých Horách působil skutečně také Josef Weiss (1787-1868), ale ten pocházel z Horní Dlouhé Loučky u Uničova a v roce 1814 zakoupil ve Zlatých Horách papírnu. Experimentoval zde se zpracováním jehličí z borovic a destiloval z něho mj. silice, které využíval při léčení některých chorob, např. skrofulózy u dětí, ženských potíží, revmatismu, nespavosti, hypochondrie a hysterie. V revolučním roce 1848 Zlaté Hory opustil a jeho léčebna nakonec sloužila jako městské lázně.³³

Nedoložený zůstávají údaje o Weissových doktorátech, vyznamenáních a vědeckých hodnostech uváděných v jeho vlastních spisech či v hodnoceních jeho příznivců-současníků. Jeho doktoráty a čestná členství v Londýně, Jeně, Oxfordu a Glasgowě patří do oblasti neprokázané fikce i přes snahu pečlivých badatelů, dopátrat se pravdy.³⁴ Patrně měly jeho osobě dodat větší vážnosti a uznání. Tato praxe nebyla v 19. století ničím zvláštním, nejen v oblasti vodoléčby, ale v medicíně obecně.³⁵

Josef Weiss zemřel ve svém domě na jesenickém náměstí na horečnatou chorobu 20. března 1847 ve věku 52 let. V roce 1904 bylo jeho tělo vyňato z hrobu na starém hřbitově (na místě dnes park u hotelu Staříč) a uloženo na novém městském hřbitově. Někdy před rokem 1910 se objevily ve městě snahy o postavení pomníku na jeho památku. Příspěvek přislíbili

³² HELFRICHT, Jürgen, opak. cit., s. 163-165.

³³ KNOPP, Tomáš – KNOPPOVÁ, Eva: Oázy vody a vzduchu. Jeseník, 2001, s. 99–100. Za nové informace o J. Weissovi ze Zlatých Hor děkuje autorka Mgr. Michaela Neubauerové.

³⁴ K tomu viz KNOLL, Peter: Hydropat Josef Weiss v Anglii. Opak. cit. Autor se problematice lékařského titulu a počtu udělených J. Weissovi věnoval natolik, že na základě jeho excerpce z dobového tisku i archivů vysokých škol lze konstatovat, že nikdy žádný lékařský titul nezískal.

těž oba Weissovi synové, ale k realizaci záměru nakonec nedošlo. A přitom si toto ocenění Josef Weiss nepochybně zaslouží. I díky jemu se Jeseník stal ve světě tehdejší medicíny pojmem i za hranicemi Rakouska-Uherska. Proto je třeba přivítat aktivitu manželů Zahajských z Říčan, díky níž a s podporou vedení města bude v prvním říjnovém týdnu roku 2020 Josefu Weissovi a jeho synům odhalena na dnešním hotelu Slovan nová důstojná pamětní deska.³⁶

Bohumila Tinzová,
SOkA Jeseník

³⁵ Knoll, Peter: Hydropat Josef Weiss v Anglii. Opak. cit, s. 10.

³⁶ Jaroslav Zahajský se osobnosti Josefa Weisse věnuje již léta. Mj. přeložil z anglické mutace jeho knihu The Hand Book of Hydrophathy for professional and domestic,... London, 1849 a r. 2018 ji vydal v češtině.